«KELISHILDI»
...n davlat universiteti
...ektori D.Sh.Xodjayeva
_____
_____ 2026-y

«TASDIQLAYMAN»
O‘zbekiston Respublikasi
Fanlar akademiyasi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi raisi v.v.b.
...A.Shermuxamedov
_____
_____ 2026-y.

10.00.01-O‘ZBEK TILI IXTISOSLIGI BO‘YICHA MALAKAVIY IMTIHON

DASTURI

O‘zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasi
filologiya fanlari bo‘yicha ekspert kengashining
qarori bilan tavsiya etilgan

Qo‘qon – 2026

KIRISH

Mazkur dastur O‘zbekiston Respublikasi DTS, O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi va “Kadrlar tayyorlash Milliy Dasturi to‘g‘risida”gi qonunlari asosida va uning talablariga muvofiq tuzildi.

Dasturni tayyorlashda “Nazariy tilshunoslik masalalari”, “Matn tilshunosligi”, “Pragmalingvistika”, “Lingvokulturologiya”, “Psixolingvistika”, “Til tarixi”, “Tilshunoslik nazariyasi”, “Tilshunoslik va tabiiy fanlar”, “Turkiy tillarning qiyosiy-tarixiy grammatikasi”, “Uslubshunoslik muammolari”, “Hozirgi o‘zbek tili”, “O‘zbek tili ta’limida zamonaviy axborot texnologiyalari” fanlari dasturlariga tayanildi.

Tuzuvchilar: prof. D.Jamoliddinova
prof. A.Ziyayev
dots. I.Madrahimov
dots. O.To‘xtasinova
dots. A.Xasanov
dots. R.Jo‘rayeva

10.00.01 – O‘ZBEK TILI IXTISOSLIGIDAN MALAKAVIY IMTIHON DASTURI

Nazariy tilshunoslik masalalari

Nazariy tilshunoslik masalalari kursiga kirish. Fanning maqsadi va vazifasi. Til va nutq antinomiyasi. Til strukturasi va funksiyasi. Tilning belgilik xususiyatlari. Til birliklarining belgisiz xususiyatlari. Til ochiq va dinamik sistema sifatida. Morfologik sathning ikki tipi. Sintaktik sath birliklari. Tilning leksik-semantik sathi. Til strukturasi nazariyasi. Izomorfizm. Til sathlari ierarxiyasi. Nutqiy sistemaning struktur xususiyatlari. Empirik va ratsional bilishda til va tafakkur munosabati. Til va ruhiy faoliyat.

Tilshunoslikning dolzarb muammolari

An’anaviy va sistemaviy tilshunoslik munosabati masalalari. An’anaviy yo‘nalishlar. Yangi yo‘nalishlar. Fonetika va fonologiya muammolari. So‘z yasalishi muammolari. Morfemika muammolari. Leksikologiya muammolari. Lingvistikada maydon nazariyasi. Morfologiya. So‘z turkumlari talqini. Mustaqil so‘zlar. Yordamchi so‘zlar talqini. Sintaksis. Yangi qarashlar. Gap bo‘laklari talqini. Binar va trenar tamoyillar. Mazmuniy sintaksis. Lingvistik ta’limotlar tarixi. Struktur tilshunoslikning asoslari va yo‘nalishlari. Lingvistik nisbiylik nazariyasi. Jahon tilshunosligidagi yangi yo‘nalishlar. O‘zbek ilmiy tilshunosligining rivojlanishi.

Lingvokulturologiya

Fanning nazariy mashg‘ulotlari mazmuni. Til, madaniyat va inson.

Tilshunoslikda “paradigma” tushunchasi. Tilshunoslikda paradigmalarning o‘zgarishi masalasi. Paradigmalarning qiyosiy-tarixiy, sistem-struktur va antropotsentrik turlari. Bilimlarning yangi antropotsentrik paradigmasi va uning lingvokulturologiyadagi o‘rni. Lingvokulturologiyaning boshqa fanlar orasidagi maqomi. Lingvokulturologiyaning etnolingvistika, sotsiolingvistika va etnopsixolingvistika bilan chambarchas bog‘liqligi.

Madaniyat va uning o‘rganilishi. Lingvokulturologiya tarixi va nazariy asoslari. Lingvokulturologiyaning tadqiqot obyekti, predmeti, maqsadi va vazifalari. Lingvokulturologiya metodologiyasi va metodlari. Lingvokulturologiyaning asosiy tushunchaviy-terminologik apparati. Til va madaniyat. Til va madaniyatning o‘zaro aloqasi. Fanda “til-madaniyat” masalasining o‘rganilishi: V. fon Gumboldtning “til-madaniyat” haqidagi lingvistik ta’limoti. E. Sepir, B. Uorf, K. Fossler, F. de Sossyurlarning til va madaniyatning o‘zaro aloqadorligi xususidagi qarashlari. Madaniyat haqidagi tasavvurlarning tilda namoyon bo‘lish usullari.Olamning lisoniy manzarasi.Olamning konseptual manzarasi. “Geshtalt” tushunchasi.

Lingvomadaniy birliklarning tahlili.Metafora – madaniyatning ko‘rsatkichi. Madaniy makondagi ramz va stereotip hodisalari. Lingvomadaniyatda lakuna muoammosi. Paremalarning lingvomadaniy jihatlari. Insonning til va madaniyatdagi o‘rni. Inson – milliy mentallik va til egasi. Til kommunikatsiya va fikrlarni ifodalash vositasi. Insonning adabiy janrlarda tadqiqotning asosiy obyekti ekanligi. Turli millat vakillarining o‘ziga xos avtoportreti. Til inson shaxsini aniqlashda muhim vositalardan biri. Lisoniy shaxs. Lisoniy shaxsni shakllantiruvchi omillar. Y.N. Karaulovning lisoniy shaxs haqidagi qarashlari. Lisoniy shaxs mohiyatining tarkibiy qismlari: qadriyat, madaniyat, individuallik. Erkak va ayolning jamiyat, madaniyat hamda tildagi o‘rni. Madaniyatda “erkak – ayol” ziddiyati. Ayol va erkak ramzlari. Madaniyat va tildagi gender kategoriyasi. Ayol va erkaklar nutqining ijtimoiy tabiati va o‘ziga xos xususiyatlari. Mif, folklor va tilda inson obrazi.

Matn tilshunosligi

Matn tilshunosligining maxsus o‘rganilishi. Til birligi. Gap tushunchasi. Til tizimida matn sathi. Nutqning emotsionalligi va ekspressivligini ifodalovchi vositalar. Matn – kommunikatsiyaning asosiy birligi. Matnning aktual bo‘linishi: matnda tema va rema munosabati. Matn turlari. Uyg‘ur yozuvi obidalari. Eski

o‘zbek yozuvi matnlari. XIV-XV asr matnlari. XIX asr matnlari. XX asr o‘zbek tili matnlari.

Pragmalingvistika

Lingvistik belgining umumsemiologik tabiati. Lingvistik pragmatikaning amaliy shakllanishi. Lingvistik pragmatikaning nazariy shakllanishi. Lingvistik pragmatikaning umumiy masalalari. Lingvistik pragmatikaning xususiy masalalari. Pragmalingvistika haqida nazariyalar. Olmosh va atoqli otlarning pragma-semantik tabiati. Pragmalingvistikaning til sathlariaro munosabati. Pragmatika va semiotika.

Til tarixi

O‘zbek adabiy tili va uning tarixiy ildizlari. O‘zbek xalq tili taraqqiyotining ilk davri. M.Koshg‘ariyning «Devonu lug‘otit turk» asari. M.Koshg‘ariy – qiyosiy-tarixiy tilshunoslikning asoschisi. Yusuf Xos Hojibning «Qutadg‘u bilig» asari tili. A.Yassaviyning «Devoni hikmat» asari, lingvistik xususiyatlari. «Qissasi Rabg‘uziy» asari tili. Chig‘atoy ulusining adabiy tili – Oltin O‘rda adabiy tili. «Muhabbatnoma».

XI-XIV asrlar rasmiy hujjatlar tili va uslubi. XIV-XVII asrlar tili adabiy til takomili. Atoiy, Sakkokiy, Lutfiy asarlari tili. A.Navoiy – o‘zbek adabiy tilining asoschisi. «Muhokamat ul-lug‘atayn» asari.

XVII-XIX asrlarda o‘zbek adabiy tili. Abulg‘ozi Bahodirxon, M.Xoksor v.b.

XV-XIX asrlarda yaratilgan lug‘atlar. Aloyi binni Muhibiy, Tole’ Imoniy, Muhammad Rizo, Muhammad Yaqub Chingiy, Mirzo Mehdixonning lug‘atlari.

XIX asr oxiri – XX asr boshlari o‘zbek adabiy tili. Til va uslub me’yorlarining shakllanishi. Muqimiy, Furqat, Zavqiy, Avaz O‘tar xizmatlari. Publitsistik uslubning paydo bo‘lishi.

XX asr o‘zbek adabiy tilining muhim xususiyatlari.

Tilshunoslik nazariyasi

Tilshunoslik fanining predmeti va vazifalari. Tilshunoslik fan sifatida. Tilshunoslikning boshqa fanlar bilan bog‘liqligi. Tilning belgilik tabiati. Sistema

va struktura. Til sistemasining sathlari. Til va nutq. Paradigmatika va sintagmatika. Til va tafakkur. Til va jamiyat, sotsiolingvistika. Tilning kelib chiqishi. Til va yozuv. Tillarning tasnifi. Lingvistik oqimlar va metodlar.

Tilshunoslik tarixi. Qadimgi hind tilshunosligi. Qadimgi yunon tilshunosligi. O‘rta asrlarda arab tilshunosligi. Markaziy Osiyo tilshunosligi tarixi. Mahmud Koshg‘ariy, Mahmud Zamaxshariy, Alisher Navoiy va boshqalar. O‘rta va yangi asrlarda Yevropa tilshunosligi. V.Gumboldt, A.A.Potebnya, F.de Sossyur va boshqalar ta’limoti. XX asr struktural tilshunosligi. Funksional lingvistika. Glossematika. Amerika deskriptiv lingvistikasi. XX asr boshlari o‘zbek tilshunosligi. Mustaqillik davri o‘zbek tilshunosligi. O‘zbek sistem tilshunosligi. Tilshunoslikdagi yangi yo‘nalishlar.

Turkiy tillarning qiyosiy-tarixiy grammatikasi

Kursning maqsad va vazifalari. Turkiy tillar taraqqiyotining umumiy tomonlari. Oltoy tillar guruhi. Tungus-manjur va turk mo‘g‘ul tillarining o‘zaro munosabati. Turkiy tillar areali. Turkiy tillar fonetikasi. Genetik o‘xshashliklar, unli va undoshlar, singarmanizm va urg‘u. Turkiy tillarning leksik xususiyatlari. Umumturkiy so‘zlarning muhim belgilari. Grammatik xususiyatlari. Ot. Kelishik, egalik, son kategoriyasi. Sifat, son, olmosh, fe’l so‘z turkumi. Shaxs-son, nisbat, mayl va boshqa kategoriyalar. Yordamchi so‘z turkumlari. Sintaktik xususiyatlari. So‘zlarning birikish usullari. Sodda va qo‘shma gaplar.

Turkiy filologiyaga kirish

“Turkiy filologiyaga kirish” fanining predmeti va vazifalari. “Turkiy filologiyaga kirish” fani doirasida o‘rganiladigan masalalar. Fanning boshqa turkiyshunoslik fanlari bilan aloqasi. Turkologiyaning tarkibiy qismlari. Turk etnonimi va uning etimologiyasi. Turkiy tillar va xalqlar, ularning soni va yashash hududlari haqidagi ma’lumotlar. Turkiy tillarni o‘rganish sohasidagi nazariyalar. Turkiy filologiyaning shakllanishi, o‘rganilish manbalari va maktablari, turkiy tillarning tasniflari, taraqqiyot bosqichlari. Hozirgi turkiy tillarning o‘rganilishi va muammolari.

Turkiy tillarning jahon tillari orasida tutgan o‘rni. Turkiy tillarning tasniflari. Turkiy tillar taraqqiyotining davrlari. Eng qadimgi turkiy tillar. O‘rxun-Yenisey yodgorliklarining tillari. qadimgi uyg‘ur tili. qoraxoniylar davri turkiy tili. Chig‘atoy tili. Mamluklar tili. Volgabo‘yi turklarining tili. Zamonaviy turkiy tillar. Turkiy tillar tarixini o‘rganish manbalari. Turkiy xalqlarning yozuv tizimi. Turkiy tillarning o‘rganilish tarixi. Turkiy tillarning xorijiy mamlakatlarda o‘rganilishi. Turkiy tillarning tasnifi. Turkiy tillar qarindoshligini belgilovchi asosiy omillar. Turkiy tillar va ularni tasnif qilish masalasi. Tasnif qilish tamoyillari. Turkiy tillarni tasnif qilish tarixidan. Hozirgi turkiy tillar va ularning o‘rganilishi.

O‘zbek dialektologiyasi

Maqsad va vazifalar. Boshqa fanlar bilan aloqasi. O‘zbek shevalari va dialektlari. O‘zbek shevalarining o‘rganilishi. Transkripsiya. Lingvistik geografiya haqida. Areal lingvistika.

O‘zbek shevalari fonetikasi. Unli va undosh fonemalar sistemasi. Og‘zaki nutq xususiyatlari.

O‘zbek shevalari leksikasi. An’anaviy leksika. Shevalarni farqlovchi asosiy lug‘at xususiyatlari, ularda pleonazm.

Shevalarning grammatik xususiyatlari. Otlarda ko‘plik, egalik. Fe’l mayllari. Fe’l zamonlari. Fe’l nisbatlari. Ko‘makchi, bog‘lovchi, yuklamalar. Uch lahjaga xos farqlanishlar.

Sintaksis. Dialektal sodda gaplar. Qo‘shma gaplarning dialektal belgilari.

Hozirgi o‘zbek adabiy tili

Fonetika. Fonetikaning predmeti, mundarijasi. Nutq tovushlarining uch aspekti. Unli va undosh fonemalar, ularning tasnifi. Fonetik jarayonlar. Urg‘u va bo‘g‘in.

Leksikologiya. Kirish. So‘zning semantik strukturasi. Monosemiya va polisemiya. Ma’no ko‘chishi, kengayishi va torayishi. Iboraning semantik strukturasi. So‘zlarning shakl va ma’no munosabatiga ko‘ra turlari. Lug‘aviy birliklarning tarixiy-etimologik shakllanishi jihatidan tavsifi. Iste’mol doirasiga

koʻra oʻzbek tilidagi soʻzlar, chegaralanmagan va chegaralangan leksika. Ekspressiv-emotsional leksika. Leksikografiya va lugʻat tiplari. LSG va mazmuniy maydon.

Grammatika. Morfemika. Soʻzning morfem tuzilishi. Oʻzak va affiksal morfema. Affiksoidlar, soʻzning morfem tuzilishidagi ayrim oʻzgarishlar.

Soʻz yasash usullari. Oʻzbek tilida soʻz yasalishi. Soʻz turkumlarida soʻz yasalishi.

Morfologiya. Soʻzlarni turkumlarga ajratish tamoyillari. Konversiya va uning koʻrinishlari. Soʻz turkumlarining koʻchishi.

Ot. Otning ma’no turlari. Grammatik koʻrsatkichlari. Kelishik, egalik va son kategoriyasi.

Sifat. Ma’no turi. Daraja kategoriyasi.

Son. Ma’no turi. Grammatik xususiyatlari. Numerativlar.

Olmosh. Leksik-morfologik xususiyatlari. Sintaktik vazifasi.

Fe’l. Ma’no turlari. Fe’lning grammatik kategoriyalari. Mustaqil va yordamchi fe’l. Koʻmakchi fe’lli soʻz qoʻshilmasi. Toʻliqsiz fe’l. Fe’lning funksional shakllari. Ravish. Ma’no turi. Grammatik belgilari. Oʻzbek tilshunosligida ravishning talqini. Yordamchi soʻzlar. Koʻmakchi. Bogʻlovchi. Yuklama.

Sintaksis. «Sintaksis» kursiga kirish. Sintaktik birliklar. Sintaktik munosabat. Sintaktik qurilish. Sintaktik aloqa. Sintaktik qayta boʻlinish.

Gapda soʻzlarning bogʻlanish yoʻllari. Sintaktik aloqa turlari. Tobe aloqa turlari. Soʻz birikmasi, komponentlar orasidagi munosabatlar.

Gap. Uning belgilari, tasnifi. Gapning aktual boʻlinishi. Tema. Rema.

Gap boʻlaklari. Ularning tasnifi. Bosh boʻlaklar, ularning talqini. Ikkinchi darajali boʻlaklar, ularning turlari. Aniqlovchining gapdagi maqomi. Sodda gapni murakkablashtiruvchi vositalar.

Uyushiq boʻlaklar. Ajratilgan boʻlaklar. Kirish konstruksiyalari.

Qoʻshma gap. Asosiy belgilari. Qoʻshma gaplar tasnifi.

Bogʻlagan qoʻshma gaplar, ularning mazmuniy turlari.

Ergash gapli qo‘shma gaplar va ularning tasnifi.

Ergash va bosh gaplarni farqlash asoslari, ularni biriktiruvchi vositalar. Ergash gaplar tasnifi, ularni ajratish tamoyillari. Ergash gapli qo‘shma gap turlari.

Bog‘lovchisiz qo‘shma gap. Strukturasi, tasnifi. Ularda tinish belgilari.

Murakkab qo‘shma gaplar. Bog‘lanish, ergashish yo‘li bilan tuzilgan qo‘shma gaplar. Bir necha ergash gapli qo‘shma gaplar. Bog‘lanish usullari. Sintaktik sinkretizm.

Gapda shakl va mazmun. Shakliy va mazmuniy birliklar o‘rtasidagi nomutanosiblik.

Nutq madaniyati

“Nutq madaniyati” kursiga kirish. Nutq odobi. Voizlik mahorati va nutq odobi. Muloqot xulqi va milliy mafkura. Sukut va kommunikativ mazmun notiqlikning birinchi sharti. Muloqot xulqining hudud jihatdan xoslanishi. So‘z va siyrat. Paralingvistika va muomala madaniyati. Muloqot xulqining funksionallashuvi. Notiqlikda Navoiy saboqlari.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

Asosiy adabiyotlar:

1. Abdurahmonov G‘., Shukurov Sh., Mahmudov Q. O‘zbek tilining tarixiy grammatikasi. – T., “O‘qituvchi”, 2008.
2. Турсунов У., Ўринбоев Б., Алиев А. Ўзбек адабий тили тарихи. – Т. Ўқитувчи. 1994.
3. Исхоқов Ф. Эски ўзбек тили ва ёзуви. – Т., Ўқитувчи. 1995.
4. Мухторов Ж., Санақулов Ў. Ўзбек адабий тили тарихи. – Т. Ўқитувчи. 1995.
5. Тилшунослик назарияси ва методологияси. Тузувчи: Ҳ. Дадабоев. – Т. 2004.
6. Xolmanova Z. Tilshunoslikka kirish. – Toshkent, 2007.
7. Нурмонов А., Искандарова Ш. Тилшунослик назарияси. Тошкент: Фан, 2008.
8. Нурмонов А. Танланган асарлар. 3 жилдли. Тошкент: Академнашр, 2012.
9. Рафиев А. Туркий тилларнинг қиёсий-тарихий грамматикаси. Т., 2004.

10. Тўйчибоев Б., Ҳасанов Б. Ўзбек диалектологияси. Абдулла Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, Т., 2004.
11. Абдуазизов А. Ўзбек тили фонологияси ва морфологияси. Т., 1994.
12. Ўзбек тили грамматикаси. I том, – Т.: “Фан”, 1975. II том, Т., “Фан” 1976.
13. Турсунов У., Мухторов Ж., Раҳматуллаев Ш. Ҳозирги ўзбек адабий тили, Т.: Ўқитувчи, 1992.
14. Раҳматуллаев Ш. Ҳозирги адабий ўзбек тили Т. 2006
15. Шоабдураҳмонов Ш., Асқарова М. в.б. Ҳозирги ўзбек адабий тили. 1-қисм. Т. Ўқитувчи. 1980.
16. Сайфуллаева Р. ва б. Ҳозирги ўзбек адабий тили. (Дарслик) Т. 2010

Qo‘shimcha adabiyotlar:

1. Ashirboyev S., Azimov I., Rahmatov M., G‘oziyev A. Eski o‘bzek tili va yozuvi praktikumi. T. 2006.
2. Абдуазизов А., Шереметова А. Общее языкознание. – Т. 2004.
3. Нурмонов А. Структур тилшунослик: илдизлари ва йўналишлари. Андижон. 2006.
4. Нурмонов А. Ўзбек тилшунослиги тарихи. Тошкент, 2002.
5. Туркий тилларнинг қиёсий-тарихий грамматикаси. ЎУМ, ЎзМУ 2011.
6. Муродова Н. Ўзбек адабий тили ва шевалар лексикасининг қиёсий тадқиқи. Т., Фан, 2005.
7. Нафасов Т. Қашқадарё ўзбек халқ сўзлари. Т., Муҳаррир, 2011. 466 бет.
8. Бегалиев М.Қ. Ўзбек тилининг Қорабулоқ шеваси лексикаси. – Т., Iqtisod-Moliya, 2007.
9. Ўзбек диалектологияси. ЎУМ, ЎзМУ 2011. Ўзбек филологияси факультети кутубхонаси.
10. Неъматов Ҳ., Расулов Р. Ўзбек тили систем лексикологияси асослари. Тошкент: Ўқитувчи, 1995.
11. Маҳмудов Н., Нурмонов А. Ўзбек тилининг назарий грамматикаси. Синтаксис. Тошкент: Ўқитувчи, 1995.
12. Нурмонов А. ва бошқалар. Ўзбек тилининг назарий грамматикаси. Морфология. Тошкент: Янги аср авлоди. 2001.
13. www.dersimiz.com
14. www.altinmiras.com

Qo‘qon davlat universitetining taqdimnomasi
(26.06.2026-y.)

O‘zbekiston Respublikasi OAK Filologiya fanlari bo‘yicha ekspert kengashining tavsiyasiga (_____ 2026-yil №____) asosan

10.00.01 – O‘zbek tili ixtisosligi
bo‘yicha malakaviy imtihon qabul qilish komissiyasi

TARKIBI

№	F.I.Sh.	Lavozimi va unvoni	Vazifasi
1.	Jamoliddinova Dilnoza Mirxojiddinovna	f.f.d. (DSc), professor	rais
2.	Madrahimov Ilhomjon Sobirovich	f.f.d., dotsent	rais o‘rinbosari
3.	Usmanova Xurinsa Sharapovna	f.f.d., professor	a’zo
4.	To‘xtasinova Odinaxon Yusupovna	f.f.n., dotsent	a’zo
5.	Xasanova Dilfuza Odilovna	f.f.d. (DSc), dotsent	a’zo
6.	Bozorov Oybek Odilovich	f.f.n., dotsent	a’zo
7.	Jo‘rayeva Ramziya Abduraximovna	f.f.f.d. (PhD), dotsent	kotib